

DOI: 10.34015/2523-4552.2024.1.04
УДК 349.2

Пікуль В. П.,
кандидат юридичних наук
ORCID: 0000-0002-9253-7854

АНАЛІЗ СУТНОСТІ ПРАВА ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ НА ПРАЦЮ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА

У науковій статті проведено глибокий теоретико-правовий аналіз сутності права на працю державних службовців в Україні. Визначено, що право на працю є основним правом, яке становить основу для реалізації інших трудових прав у сфері державної служби. Розглянуто нормативно-правову базу, яка регулює трудові відносини державних службовців, та виявлено ключові аспекти її практичної реалізації. Деталізовано позиції вітчизняних вчених щодо того чи іншого аспекту досліджуваної проблематики, здійснено аналіз переваг та недоліків кожного підходу.

Особлива увага приділена специфіці розумової праці державних службовців, високий рівень інтелектуальної підготовки та професійної компетентності яких є важливими для ефективного виконання службових обов'язків. Встановлено, що спеціалізація та постійне підвищення кваліфікації є необхідними умовами для підтримання високого професійного рівня та адаптації до змін у сфері державного управління.

Акцентовано увагу на конституційній основі права на працю державних службовців, яка визначається як обов'язкова потреба закріплення на найвищому юридичному рівні. Зазначено, що це право є не лише гарантією соціальної захищеності, а й фундаментом для забезпечення стабільного функціонування державного апарату.

Дослідження показало, що правове регулювання трудових відносин державних службовців має велике значення для забезпечення їхніх прав та гарантій. На основі аналізу законодавчих актів та практичного досвіду висунуто пропозиції щодо подальших поліпшень у цій сфері, спрямованих на підвищення ефективності державного управління та задоволення потреб суспільства.

Ключові слова: державна служба, трудові права, конституційні права, публічна служба, посада, трудове законодавство.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку українського суспільства та державності, питання забезпечення права на працю державних службовців набуває особливої актуальності. Це обумовлено низкою

чинників, серед яких виділяються процеси реформування державного управління, євроінтеграційні прагнення України та необхідність підвищення ефективності функціонування державного апарату.

Право на працю є одним з фундаментальних прав людини, закріпленим у Конституції України та міжнародних актах, таких як Загальна декларація прав людини та Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права. Для державних службовців це право має особливе значення, оскільки їхня праця безпосередньо впливає на функціонування держави та задоволення потреб суспільства.

Незважаючи на наявність законодавчої бази, що регулює трудові відносини державних службовців, на практиці виникає багато проблем, пов'язаних з реалізацією їхнього права на працю. Це стосується, зокрема, питань гарантування рівного доступу до державної служби, захисту від необґрунтованих звільнень, забезпечення належних умов праці та відповідної оплати. Недостатня розробленість та суперечливість окремих норм законодавства призводять до порушень прав державних службовців та створюють перешкоди для ефективного функціонування державного апарату.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Так чи інакше проблематику поняття права на працю державними службовцями досліджували такі вчені, як: В. А. Багрій, Л. А. Буркова, Л. Ю. Величко, Т. Ю. Витко, Н. Д. Гетьманцева, Є. В. Демченко, О. Ю. Дрозд, М. І. Іншин, М. І. Карпа, М. І. Кобаль, А. М. Комаренко, В. Л. Костюк, О. М. Куракін, В. Я. Малиновський, В. Я. Мацюк, К. Ю. Мельник, О. М. Непомнящий, Н. М. Неумивайченко, О. І. Процевський, О. П. Попова, Г. О. Решетілов, Т. В. Семеняка, О. Г. Середа, О. М. Штирьов, І. В. Шулженко, Т. М. Юзько, І. І. Яцкевич.

Все ж, незважаючи на наявність загалом достатньої кількості праць, присвячених державним службовцям, як суб'єктам трудового права, на сьогодні дослідниками так і не досягнуто єдності щодо поняття та сутності даного явища, що й обумовлює актуальність дослідження даної тематики.

Постановка завдання. Метою статті є загальнотеоретичний аналіз та характеристика сутності права державних службовців на працю.

Виклад основного матеріалу. Щодо самого права на працю, то О. Г. Середа визначає, що «це право обумовлене сутністю людини та відображає її природну потребу в праці. Воно виступає свого роду фундаментом, на якому ґрунтуються всі інші права і свободи людини у сфері праці. Право на працю та умови його реалізації визначають зміст усіх норм трудового права як галузі права» [1, с. 74]. Наведене твердження підкреслює важливість права на працю як основи, на якій базуються всі інші права працівників. У випадку державних службовців це особливо важливо, оскільки їхня діяльність безпосередньо пов'язана з виконанням функцій держави та задоволенням суспільних інтересів.

Право на працю тісно пов'язане з іншими основними трудовими правами, такими як право на справедливу та гідну оплату праці, право на безпечні умови праці, право на відпочинок та інші. Реалізація права на працю неможлива без належного забезпечення цих прав. Зокрема, державні службовці повинні мати гарантії щодо стабільності трудових відносин, захисту від дискримінації та необґрунтованих звільнень, а також можливості для професійно-

го розвитку та підвищення кваліфікації.

Умови реалізації права на працю державних службовців визначаються специфікою їхньої діяльності та законодавчими вимогами. Одним з ключових аспектів є забезпечення належних умов праці, які включають не тільки матеріальне забезпечення, але й організацію роботи, підтримку професійного розвитку та забезпечення соціальних гарантій. Законодавство України передбачає низку механізмів для забезпечення цих умов, проте на практиці виникають труднощі з їх реалізацією.

Правове регулювання грає ключову роль у забезпеченні реалізації права на працю державних службовців. Законодавство має бути чітким, зрозумілим та адаптованим до сучасних умов. Особливу увагу слід приділити усуненню прогалин та суперечностей у нормативно-правовій базі, що регулює трудові відносини державних службовців. Необхідно також забезпечити ефективний контроль за дотриманням трудового законодавства та механізми захисту прав працівників.

В контексті досліджуваної теми, можливо й також доповнити твердження автора щодо того, що спосіб реалізації права на працю у відносинах із державними службовцями визначатиме й їх внутрішню організацію та найбільш доцільний метод правового регулювання. Крім того, слід наголосити, реалізація права на працю в межах втілення його потреби до забезпечення свого існування та власних інтересів буде спільною для кожного суб'єкта, незалежно від виду діяльності, а отже й стосується державного службовця. Відповідно, незважаючи на специфіку державної

служби та необхідність виконання завдань держави, права державних службовців у трудовій сфері не можуть бути звужені або ж скасовані.

З даного питання вірно вказує О.І. Процевський, який розділяє зміст конституційного права на працю розділяє на декілька частин: «перша— це природне право людини, але воно закріплене в Основному Законі держави та можна з упевненістю стверджувати, що мета такої редакції – скоріше наголосити про обов'язок держави гарантувати забезпечення своїх громадян роботою, завдяки якій і будуть створюватися матеріальні і духовні цінності для існування суспільства і самої держави. Тому в другій частині змісту права на працю йдеться не про право як таке, а про наслідки для працівника, який буде застосовувати свою унікальну природну здатність до праці – «можливість заробляти собі на життя працею». І саме тут підкреслюється, що ця можливість заробляти собі на життя позбавлена примусу» [2, с. 252-253]. Тобто, особливістю сутності права на працю державних службовців є поєднання у собі одразу двох таких частин, адже створюючи посади (робочі місця) державної служби, фактично, забезпечується роботою певна кількість осіб, які, у свою чергу, через виконання професійних обов'язків допомагають створювати належні умови для реалізації іншими особами права на працю. Важливо, що хоча внутрішня сутність державної служби передбачає застосування імперативних методів, проте державний службовець завжди має свободу вибору щодо вступу на таку службу та її завершення. Крім того, визначено право не виконувати ті накази, що є зло-

чинними, а отже й забезпечено правовий характер їх діяльності.

Т. М. Юзько підкреслює, що «право на працю нерозривно пов'язаним із правом на життя. Адже реалізація даного права передбачає одержання матеріальних засобів для існування особи. Таким чином, ці засоби сприяють реалізації та захисту права на життя в біологічному розумінні. Крім того, винагорода за працю може бути використана для подальшого культурного розвитку, підвищення статусу людини, тобто реалізація права на працю сприяє захисту права на життя в соціальному розумінні» [3, с. 73]. Погоджуючись із визначенням впливу права на працю на соціальний та біологічний аспекти життя кожної людини, необхідним є доповнення щодо ролі у житті державного службовця. Адже, специфіка такої діяльності дозволяє краще розуміти державно управлінські процеси та підвищує рівень правової культури та свідомості, що не може не позначитись й на якості виконання обов'язків. Разом з тим, аналізуючи надане автором твердження, не можливо зрозуміти, яка ж все ж різниця між правом на життя та правом на працю та чи не є останнє лише інструментом для його забезпечення.

Зі свого боку В. Я. Малиновський, досліджуючи діяльність державного службовця, визначає наступні обов'язкові складові його статусу: «цілісність, системність правового положення державного службовця, співвідношення повноважень посади, яку він обіймає, з правами і обов'язками, що витікають із факту перебування на державній службі; установлені правові стимули й мотивації для зацікавленості державного

службовця; механізм юридичної відповідальності; забезпечення стабільності статусу державного службовця відповідних гарантій соціального захисту» [4, с. 40]. Тобто з позиції держави сутність права на працю для державних службовців полягатиме у забезпеченні стабільності та застосуванні поєднаного диспозитивно-імперативного методу для регулювання трудових відносин із державним службовцем. У свою чергу, для державного службовця сутністю права на працю є використання максимального комплексу трудових прав та якісне виконання професійних обов'язків, що полягають у вірному здійсненню повноважень.

Також, Т. Ю. Витко вказує, що «державний службовець, як працівник державного органу завжди бере участь у трудовому процесі і його діяльність є завжди розумовою. Адже залежно від того, який вид діяльності (виконує функції) здійснює працівник, їх поділяють на робітників, службовців, спеціалістів, управлінців (керівників)» [5, с. 41]. Це підкреслює специфіку праці державних службовців, яка вимагає високого рівня інтелектуальної та професійної підготовки. Діяльність державних службовців здебільшого орієнтована на аналітичну роботу, прийняття управлінських рішень, розробку та реалізацію державної політики.

Розумова праця державних службовців відрізняється від фізичної праці, зокрема, потребує високого рівня концентрації, здатності до аналізу великого обсягу інформації, а також навичок стратегічного планування. Ця специфіка обумовлює необхідність забезпечення належних умов для виконання їхніх службових обов'язків, включаючи доступ до

необхідних інформаційних ресурсів, сучасних технологій та постійне підвищення кваліфікації.

Специфіка діяльності державних службовців вимагає відповідної професійної підготовки та спеціалізації. Це включає як базову освіту, так і постійне підвищення кваліфікації. Державні службовці повинні бути обізнані з актуальними законодавчими нормами, методами управління, а також мати навички ефективного комунікування та роботи в команді.

Таким чином, право на працю державного службовця не може виникнути поза його волею. Крім того, необхідність інтелектуальної складової у такій діяльності вказує на необхідність волі державного службовця для продовження втілення права на працю та для його зміни. У межах питання щодо сутності досліджуваного права, така особливість впливає, розкриває залежність від професійних знань та здібностей.

На думку В. Л. Костюка, «право на державну службу тісно пов'язане та обумовлене правом на працю, його реалізація та гарантування пов'язано із зайняттям посад державної служби; це право виступає ключовим елементом правосуб'єктності державного службовця; це право зумовлює виникнення, зміну та припинення службово-трудових відносин [6]. Таким чином, реалізація права на працю державного службовця можлива лише за наявності відповідної вакантної посади, а отже необхідним є, як законодавче її передбачення, так й юридичний факт можливості її зайняття кандидатом. Разом з тим, твердження автора, що право на державну службу обумовлене правом на працю є спірним,

оскільки кожне із даних прав виникло із різною метою, а їх спільність можливо пояснити об'єктивною неможливістю виконання державної служби не суб'єктами права, а також заборонаю щодо примусової праці. Тобто, право на державну службу виникло унаслідок потреби суспільства до управління та надання соціально важливих послуг усьому населенню, коли ж право на працю має індивідуальних характер.

Здійснивши дослідження наукових підходів щодо змісту та сутності права на працю державних службовців, можливо дійти висновку, що вона є багатогранною та не може бути визначена в межах єдиного підходу. Саме тому найбільш вірно розкрити дане питання можливо лише детально висвітливши кожен із елементів досліджуваної сутності. Враховуючи здійснені у роботі висновки, сутність права на працю державних службовців становить: 1) соціально-економічна основа; 2) конституційно-правова основа.

Щодо соціально-економічної сутності, то праця є засобом, інструментом, що використовується людьми зв'язку із соціумом, оскільки здійснюється, зазвичай, у колективі або ж її результати застосовуються для забезпечення соціальних й культурних потреб. Таким чином, реалізація права на працю, в тому й числі державним службовцем надає можливість втілювати її соціальні інтереси. Крім того, сутністю праці державного службовця є саме надання послуг населенню, тобто забезпечення потреб суспільства. Тобто, право на працю задовольняє, як потребу особи у контакті із соціумом, так й є має позитивний, корисний результат для самого суспільства, що, в контексті

державного службовця, може проявлятися у забезпеченні економічно вигідної діяльності, створенні сприятливих та безпечних умов життя в державі.

Також, праця має економічний характер, оскільки її результат завжди має певну цінність та впливатиме на здатність особи забезпечувати власне життя. Більше того, реалізація права на працю державним службовцем впливає на економічний стан держави незалежно від самого державного органу, оскільки забезпечує стабільність та надійність державної діяльності, а отже й зменшує ризики розвитку бізнесу та капіталовкладень.

Слід наголосити, що найбільш повно сутність права на працю державного службовця розкривається саме у поєднанні даних складових. Таке твердження пояснюється неможливістю існування економічних процесів поза суспільством, а також й самою соціальною спрямованістю діяльності державного службовця. Таким чином, негативні зміни в економічному становищі держави будуть й відображатись на діяльності державного службовця, як щодо персональної мотивації, так й щодо можливостей здійснення повноважень в аспекті достатнього фінансування самого напрямку.

Щодо конституційної основи права на працю державного службо-

вця, то вона полягає у обов'язковій потребі закріплення на найвищому юридичному рівні, як наявності права на працю, так й діяльності державних органів та, власне, державних службовців. Дана потреба обґрунтовується правовою, соціальною, політичною та економічною цінністю такої діяльності.

Висновки. Правове регулювання трудових відносин державних службовців повинно забезпечувати належні умови праці, соціальні гарантії та захист від необґрунтованих звільнень. Особливу увагу слід приділити усуненню правових прогалин та суперечностей у законодавстві, а також забезпеченню прозорості та справедливості процесів переведення та призначення на посади.

Враховуючи виклики, що постають перед державними службовцями у зв'язку з економічними, соціальними та політичними змінами, необхідно постійно вдосконалювати законодавчу базу та механізми її реалізації. Це сприятиме підвищенню ефективності роботи державного апарату та задоволенню потреб суспільства. Таким чином, забезпечення права на працю державних службовців є ключовим елементом у побудові ефективної та стабільної системи державного управління, що відповідає сучасним вимогам та викликам.

Список використаних джерел

1. Серeda О. Г. Реалізація права на працю в умовах євроінтеграції України. *Право та інновації*. 2016. № 1. С. 73–80.
2. Процевський О. І. Чи справді держава не гарантує громадянам право на працю? *Право України*. 2014. № 1. С. 249–257.
3. Юзько Т. М. Поняття і сутність права на працю і права на життя. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки*. 2015. Вип. 5 (2). С. 70–73

4. Малиновський В. Я. Державна служба: теорія і практика : навч. посібник. К. : Атіка, 2003. 52 с.
5. Витко Т. Ю. Державний службовець в умовах реформування державного управління в Україні. *Аспекти публічного управління*. 2018. Т. 6, № 3. С. 39–47
6. Костюк В. Л. Яцкевич І. І. Конституційне право на державну службу через призму новітнього законодавства: науково-теоретичний аспект. *Публічне право*. 2017. № 3. С. 151–159.

V. Pikul, *Candidate of Juridical Sciences*
ORCID: 0000-0002-9253-7854

Analysis of the essence of the right of civil servants to work in Ukraine: theoretical and legal characteristics

This scientific article provides an in-depth theoretical and legal analysis of the essence of the right to work for public servants in Ukraine. It was determined that the right to work is a basic right that forms the basis for the implementation of other labor rights in the field of public service. The normative-legal framework, which regulates the labor relations of civil servants, was considered, and the key aspects of its practical implementation were identified. The positions of domestic scientists regarding this or that aspect of the investigated issues are detailed, the advantages and disadvantages of each approach are analyzed. Special attention is paid to the specifics of the mental work of civil servants, whose high level of intellectual training and professional competence are important for the effective performance of official duties. It has been established that specialization and continuous professional development are necessary conditions for maintaining a high professional level and adapting to changes in the field of public administration. Attention is focused on the constitutional basis of the right to work of civil servants, which is defined as a mandatory need for consolidation at the highest legal level. It is noted that this right is not only a guarantee of social security, but also a foundation for ensuring the stable functioning of the state apparatus. The study showed that the legal regulation of labor relations of civil servants is of great importance for ensuring their rights and guarantees. Based on the analysis of legislative acts and practical experience, proposals for further improvements in this area, aimed at increasing the efficiency of public administration and meeting the needs of society, have been put forward.

Keywords: *civil service, labor rights, constitutional rights, public service, position, labor legislation.*